

УМОТИВОВАНІСТЬ АКТИВНИХ ДЕРИВАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ФУНКЦІЯМИ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ЗМІ

У статті розглядаються активні дериваційні моделі функцій медичних термінів у мові засобів масової інформації, їх умотивованість та актуалізація в медіакомунікації.

Ключові слова: функція медичної термінології, засоби масової інформації, медична термінологія, медіакомунікація, дериваційні моделі.

Термін у науці розуміють як лінгвістичний феномен, який у всіх сучасних мовах пов'язаний із науковим стилем й відповідно є однією з основних його характеристик – системністю. Окремо мовознавцями аналізується характер функціонування терміна у стилі масової інформації як специфічного вияву ресурсу терміна в позасистемному використанні. Враховуючи екстра- й інтралінгвальні чинники розвитку мови ЗМІ, чітку модель побудови комунікативно-інформаційного поля («джерело – канал – повідомлення – реципієнт»), а також формування засобами масової комунікації в реципієнтів стереотипного сприйняття світу, вбачаємо тенденційність із лінгвістичного погляду функціонування термінів у текстах стилю масової інформації.

Метою статті є аналіз дериваційних процесів, що умотивовуються функціями медичних термінів у сучасній медіакомунікації. **Предмет** дослідження – функції медичного терміна у ЗМІ, **об'єкт** – медичні терміни в україномовних газетно-журнальних та електронно-інформаційних мас-медійних текстах.

Завдяки дериваційним процесам мова постійно реалізує свої можливості в забезпеченні комунікативно-інформаційних потреб соціуму. «Спостереження над шляхами розвитку лексичного складу сучасних ЗМІ засвідчує, що традиційно одним із важливих джерел лексичного збагачення залишається словотворення, тобто реалізація потенційних можливостей, закладених у цій підсистемі національної мови» [6, 193]. У мові ЗМІ найвиразнішою є експресія, а тому саме експресивна функція деривації, підпорядковуючи собі номінативну та компресивну, є провідною, що зумовлено актуалізацією експресивних засобів комунікації та пошуками нових образних засобів вербалізації мовної свідомості та відповідного впливу на неї. Дослідники мови ЗМІ (Н. Клушина, Л. Кудрявцева, О. Смирнова, Г. Солганик, О. Стишов, С. Чемеркін, Л. Шевченко та ін.) слушно відзначають домінування експресивних засобів (позитивних чи негативних) у сучасній масовій комунікації, що зумовлено суспільно-політичними змінами комунікативно-інформаційного поля та вироблення нових стандартів мас-медіа. У функціональній стилістиці обґрунтовується теза, що стилістично марковані лексичні одиниці (в тому числі й терміни) активно розширюють словниковий склад мови, який у наш час значною мірою поповнюється і змінюється під впливом продуктивних дериваційних процесів у ЗМІ. Журналісти, спираючись на потенційні можливості українського словотворення, активізують певні словотвірні моделі, їх продуктивні типи, передусім коли йдеться про лексико-семантичну деривацію.

Як слушно зауважує Н. Тропініна, активність мовних процесів забезпечує трансформаційний ресурс різного роду лінгвальних знаків [8, 19]. Зокрема, варто говорити в такому разі про видозміну будови цих знаків, їх семантичних параметрів та переосмислення значення. Про трансформацію мовних одиниць різних рівнів, що виявляється в афіксації лексичних одиниць, зміні їх семантики говорить, зокрема, Л. Кудрявцева. «При визначенні типологічних рис видозміни функціональних домінант одиниць одного рівня йдеться про конвертацію лексичних одиниць і семантичну деривацію» [4, 9]. Явище трансформаційних можливостей спеціальних одиниць (а також номінативно-комунікативних можливостей мови загалом), на думку дослідниці, варто розглядати «як особливий дериваційний процес, спрямований на перетворення певних лінгвальних одиниць у нову семантичну якість, у результаті чого формуються нові функціональні варіанти» [4, 11].

Питання умотивованості активних дериваційних процесів у мові її функціями завжди було **актуальним** у лінгвістиці. Цю проблематику в різні роки й на різному мовному матеріалі досліджували А. Грищенко, В. Виноградов, Г. Винокур, І. Вихованець, К. Городенська, В. Горпинич, Є. Карпіловська, Н. Клименко, М. Плющ, Д. Шмельов та ін. Сучасну функціональну деривацію аналізують і описують у підпорядкуванні різним дослідницьким завданням Н. Клименко, Л. Кудрявцева, А. Смирнова, О. Стишов, О. Суєська, Н. Тропініна та ін. Проте словотвірні особливості медичної термінології були об'єктом нечисленних досліджень, зокрема Н. Місник, Л. Симоненко, А. Смирнової, П. Червяк та ін.

На наш погляд, розглядаючи деривацію медичної термінології в сучасних ЗМІ, в коло спеціальної проблематики необхідно ввести й аспектологію теоретичних дискусійних питань щодо активних способів словотвору в сучасній мові та зумовленості цих способів функціональною стратифікацією української мови. Так, І. Ковалик [3] (саме він першим запропонував окреслити словотвір в самостійну лінгводисципліну), як відомо, запропонував 9 способів словотвору: 1) морфологічний, 2) морфолого-синтаксичний, 3) лексико-морфологічний, 4) лексико-семантичний, 5) синтаксично-морфологічний, 6) синтаксичний, 7) акцентуаційний, 8) контамінаційний, 9) фонетико-морфологічний. Універсальний

словотвірний механізм мови, запропонований І. Коваликом, зрозуміло вибудований на засадах системних характеристик мови. Для стилістичного аналізу така класифікація є «відправною точкою», з якої починається аргументація щодо вмотивованості певних активних процесів в деривації функціонального стилю.

А. Грищенко, М. Плющ та інші відомі граматисти розрізняють у національній мові морфологічний (як основний спосіб, що включає афіксацію, безафіксацію, основоскладання, словоскладання та аббревіацію), морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний та лексико-семантичний способи [7, 67]. Такий класифікаційний принцип відповідає сучасному рівню дериваційної теорії й, безумовно, свідчить про ґрунтовність розробки ідей щодо словотворення українськими лінгвістами. Проте, як і у класифікації І. Ковалика, функціональна мотивація активних дериваційних процесів залишається, зі зрозумілих причин, поза увагою мовознавців. Суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, а також безафіксний способи словотвору та словоскладання В. Горпинич, наприклад, розглядає в межах морфологічного словотвору, синтаксичну та лексичну деривації він виділяє окремо [2, 14].

Таким чином, у сучасній дериватології є неоднакові погляди на процеси словотворення в національній мові, що свідчить про науковий пошук й апробацію різних теоретико-методологічних моделей, які мають пояснити іманентні можливості мови щодо її розвитку та перспективи. Однак класична дериватологія, що є своєрідною науковою матрицею для функціонально-стилістичного опису названих процесів, не дає відповіді на всі питання комунікативного ресурсу мови, який включає і дериватологію. Отже, вмотивованість активних дериваційних моделей специфікою мови ЗМІ, про що вже йшлося, є для стиліста очевидною.

Проаналізований нами матеріал свідчить, що для творення нових слів, зокрема від термінологічних, у ЗМІ характерним є використання:

– суфіксів (-ов-, -н-, -ик-, -ува- та ін.): *Лесь Подерев'янський – такий великий шматок справжнього мужика, з яким спокійно, комфортно і адреналіново* (Т, із інтерв'ю С. Вольнової, 09.05.2011). *Прийняття*

поправок до Закону робиться поспіхом, «авітамінозно» (РБК, 17.03.2008). *ВООЗники повідомили, що епідемічна ситуація в столиці під контролем* (Н, 17.12.2009). *Рентгенувати столична лікарня почне восени* (УП, 18.02.2009) та ін.;

– префіксів (*анти-, міні-, максі-* та ін.): *Програма ця написана, ймовірна, як антивацина, періодично намагається брати участь у конкурсі антивірусних програм* (Т, 17.06.2009). *Економічна реформа Тигітка – звичайна мініхвороба української влади, яка швидко мине* (У, 21.09.2011). *Максіхвороба білоруських цін* (Г, із заголовку статті, 19.05.2011) та ін. Актуалізація наведених афіксів у ЗМІ, на нашу думку, відбувається з причини частотності їх використання в українській мові загалом, а отже, і прозорості, зрозумілості для більшості носіїв мови, що є важливим для масової комунікації.

Серед інших типів словотвору в сучасному мовознавстві як актуальний і продуктивний виділяють також лексико-семантичний. В опрацьованому нами матеріалі (1450 одиниць та їх значень, зреалізованих у типових для мас-медіа контекстах) цей спосіб словотвору виявляється особливо показовим, адже дериваційна специфіка термінології (зокрема медичної) в мові ЗМІ передбачає не тільки зміну формальної структури, а й появу нових семантичних навантажень, додаткових стилістичних конотацій у семантиці слова [5]. Концепція лексико-семантичного словотвору, актуалізована функціонально-стилістичними дослідженнями, як відомо, була запропонована Л. Щербою та набула розвитку у працях вчених наступних поколінь – В. Виноградова, В. Горпинича, Ю. Карпенка, Є. Карпіловської, Н. Клименко, І. Ковалика, Т. Стасюк, О. Стишова, Н. Тропініної, Д. Шмельова та ін. Результатом лексико-семантичної деривації, на думку І. Ковалика, є «утворення нової лексемної одиниці, відмінної структурно і семантично від твірного слова» [3, 15], що дозволяє О. Стишову, Т. Стасюк та ін. стверджувати: «оскільки при лексико-семантичному словотворі не застосовуються формально-структурні засоби словотворення, формантом є зміна семантики» [6, 120]. У такому разі йдеться про перенесення основного акцента з граматичного на семантичний рівень, що, передусім, мотивує появу нових конотацій, генетично пов'язаних зі структурними та значеннєвими особливостями твірного / вихідного слова. На нашу думку, саме лексико-семантичний спосіб словотвору як окремий дериваційний процес є основним щодо творення нової семантики медичних термінів для реалізації вторинної функції. Саме лексико-семантичний словотвір спричиняє до появи нових конотацій та десемантизованих термінів з експресивним значенням.

Аналізуючи мову ЗМІ та зважаючи на специфіку масово-комунікативної сфери, доцільно говорити про стильову конотацію слова, його набуту експресію, своєрідну «гру слів», що часто зумовлена морфологічною та лексико-семантичною трансформаціями [9, 110]. Саме ці видозміни, реалізовані у словотвірних можливостях афіксів, появі різних прогнозованих конотацій, виконанні вторинних функцій та появі «нових» номінацій, визначають специфічний атрибутивний і образний характер медійної парадигмальної сфери семантики терміна.

Отже, медичний термін у ЗМІ завдяки процесам трансформації семантики слова набуває додаткових конотацій, а тому здатен виконувати вторинні функції та по-новому переосмислювати значення дефінітивно окресленого слова, може реалізуватися тільки в конкретному контексті. Лексико-семантичний спосіб деривації є в такому випадку лише механізмом функціонального переформатування структури слова (утворення додаткових відтінків значення та ін.) в мас-медійному полі.

На повній реалізації можливостей лексико-семантичного словотвору саме в комунікативних сферах наголошують, зокрема, В. Гак, Л. Кудрявцева, С. Шестакова, Т. Радзівська та ін. Адже основним

завданням мас-медіа як репрезентанта комунікативної сфери є вплив на реципієнта найрізноманітнішими способами, що досягається широким спектром лексико-стилістичних засобів [11, 145].

Так, В. Гак зауважує, що «в мові формуються словотвірні засоби для утворення метафоричних та метонімічних номінацій» [1, 45]. Саме метафору та метонімію більшість дослідників вважають найбільш продуктивними моделями формування нових лексико-семантичних варіантів слів. Образ, що лежить в основі цих тропів, виявляє цілий ряд ознак, що є посередниками між вихідним і метафоричним семантичними компонентами. Такі образні перетворення в мові С. Шестакова називає «лексико-семантичними інноваціями» і наголошує, що дериваційна метафора – «це процес творення нових найменувань, універсальний спосіб вторинної номінації, мета якого – формування нової семантики для позначення неореалій і понять шляхом перенесення назви з уже відомих речей на нові за підстави їх схожості» [10, 31].

Образ, який складає основу дериваційної метафори, за словами дослідниці, відіграє роль внутрішньої форми з характерними саме для нього асоціаціями. Тексти ЗМІ, досліджені нами, це демонструють якнайкраще, виявляючи основні характеристики стилю масової інформації – інформативність, експресивність, вплив на масову мовну свідомість, переконання, образність, асоціативність та ін.

Медичний термін у ЗМІ, утворюючи образ за лексико-семантичним типом словотвору, проходить кілька етапів. На першому – відбувається зіставлення двох понять, на другому – одне з них набуває додаткових конотацій та починає виконувати задані стилістичні функції: порівняння 'образне вживання

переносне вживання', пояснення 'переносне значення', вторинна номінація, і вже на третьому етапі цей термін входить до складу загальноживаної лексики, де функціональна ознака образності відображає сукупність функціональних зв'язків між елементами первинної моделі.

Крім метафоричної моделі деривації, в мас-медіа активно вживаються метонімічні та перифрастичні. Конструкції такого типу зумовлюють появу вторинних номінацій, експресивно забарвлених та утворених на основі суміжності названих об'єктів чи їх безпосередній схожості за різними класифікаційними ознаками.

На нашу думку, медійна деривація є активним процесом збагачення словникового складу української мови. Словотвірні трансформації, що відбуваються в мові ЗМІ, безперечно, забезпечують інформаційно-комунікативні потреби суспільства. Специфіка словотвірних процесів у мас-медіа, як засвідчують результати нашого дослідження, зокрема, функціонування медичних термінів, відображає тісний зв'язок цих двох сфер. Особливим для медичної термінології є лексико-семантичний спосіб деривації, адже завдяки процесам зміни семантики слова спеціальна лексика набуває додаткових конотацій, вторинних функцій та номінацій, певних переосмислень значень. Образ, що є рушійною силою лексико-семантичної деривації, лежить в основі основних семантичних моделей, зокрема метафоричної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Языковые преобразования [Текст] / В.Г. Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
2. Гориниш В.С. Українська словотвірна дериватологія: Навч. посібн. в 2-х частинах. – К.: Наукова думка, 1973. – 168 с.
3. Ковалик І.І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці / Упорядн. З. Терлак / І.І. Ковалик. – Л.–Івано-Франківськ, 2008. – 496 с.

4. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка : [Монография] / Л.А. Кудрявцева. – К. : ИСИОУ, 1993. – 280 с.
5. Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в українських ЗМІ : словник / За ред. Л.І. Шевченко / Д.Ю. Сизонов. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – 335 с.
6. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: на матеріалі засобів масової інформації / О.А. Стишов. – 2-ге вид., перероб. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. / За ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997. – 330 с.
8. Тропінна Н.П. Прагматичний тип вторинної номінації в сучасній російській мові / Н.П. Тропінна // Мовознавство [Зб. наук. праць]. – 1993. - № 3. – С. 53-57.
9. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : [Монографія]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 498 с.
10. Шестакова Л.Л. Политический язык: лексико-семантический аспект изучения / Л.Л. Шестакова // Лингвистика на исходе ХХ века. [Междун. конфер]. – М. : МГУ, 1995.
11. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды: печать, радио, телевидение, документальное кино / Под ред. Д.Э. Розенталя. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 256 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Г – інтернет-газета «Газета.ua» (<http://gazeta.ua/>)

Н – інформаційний інтернет-портал «Новинар» (<http://novynar.com.ua/>)

РБК – інформаційне агентство «РБК-Україна»
 (<http://rbc.ua/>) Т – інтернет-журнал «Табло ІД»
 (<http://tabloid.pravda.com.ua/>) У – інформаційна агенція
 «УНІАН» (<http://unian.net/>)

УП – «Українська правда» (<http://pravda.com.ua/>)

В статье рассматриваются активные деривационные модели функций медицинских терминов в языке средств массовой информации, их лингвистическая мотивация и актуализация в медиакоммуникации.

Ключевые слова: функция медицинской терминологии, средства массовой информации, медицинская терминология, медиакоммуникация, деривационные модели.

media.

The article is related active derivational model of medical terms in the language of the media, their linguistic reasons and update in

Keywords: function of medical terminology, media, medical terminology, communication media, model derivation.